

УДК 811.111+811.161.2

ІМЕННИКИ PLURALIA TANTUM В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Ганна СКЛЯНІЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті здійснена спроба порівняльного аналізу іменників pluralia tantum в англійській та українській мовах. Розглянуто критерії виділення множинних іменників у кожній порівнюваній мові, джерела їх походження, а також основні лексико-семантичні групи, у межах яких вони функціонують.

Ключові слова: множинні іменники, неповна парадигма, лексико-семантична група.

The article deals with a contrastive analysis of pluralia tantum nouns in English and Ukrainian. Their criteria, origine and the main lexico-semantic groups within which they function are considered.

Key words: pluralia tantum nouns, irregular paradigm, lexico-semantic group.

Грамматична категорія числа є абсолютною лінгвістичною універсалією. І хоча її реальною вмотивованістю є відображення кількісних відношень дійсності у свідомості носіїв мови, матеріал різних мов свідчить про те, що функції цієї граматичної категорії не вичерпуються лише вираженням зазначених відношень.

Грамматичне оформлення числа іменників у різних мовах тісно пов'язане з їх семантикою, що виявляється в їх неоднорідності у здатності утворювати певну числову парадигму.

Незважаючи на наявність достатньої кількості наукових робіт, присвячених особливостям вираження граматичної категорії числа іменників як в окремо взятих англійській та українській мовах, так і їх порівняльному аспекті, не висвітлено певною мірою лишається низка питань. До таких, зокрема, належить проблема самої природи граматичної категорії числа, трактування якої й сьогодні є неоднозначною. Дискусійні питання у визначенні природи категорії числа, як правило, торкаються проблеми іменників singularia та pluralia tantum, тобто таких, що мають або лише форму однини, або лише форму множини, зокрема співвідношення їх лексичного та граматичного значень.

Вагомий внесок у висвітлення питання формування та функціонування іменників pluralia tantum на матеріалі окремих мов зробили

О.Ісаченко, Т. Булигіна, О. Бондарко, Л.Брусенський, В. Плугян, М.Тернер, М. Вікенс, Р. Касперавісен, М. Пазяк та ін. У поодиноких контрастивних дослідженнях стосовно проблеми іменників pluralia tantum у

порівнюваних мовах, як правило, описувалися основні лексико-семантичні групи, до яких належать досліджувані іменники. Менше уваги приділялося опису джерел їх виникнення та їх залежності від особливостей загальної лексико-семантичної класифікації іменників у кожній із порівнюваних мов.

У цій статті робиться спроба на матеріалі дібраних із чотирьох загальномовних словників англійської та української мов 2165 іменників pluralia tantum дослідити ізоморфні та аломорфні властивості у творенні, семантиці та функціонуванні зазначених іменників, що мають лише форму множини.

Вище було зазначено, що кількість як характерна риса об'єктивної дійсності і граматичне число не завжди є корелятивними, оскільки у сферу останнього залучені не тільки назви злічувальних явищ та предметів, а й назви інтернумеральних понять, які не піддаються обчисленню : збірності, сукупності, речовинності, абстрагованості. Абстрактні, збірні та речовинні іменники не утворюють граматичних опозицій однини і множини і, як правило, мають форму або тільки однини, або тільки множини. Парадигми таких іменників є некомплектними, що обумовлено характером їх предметно-логічного змісту. Ця розбіжність між обов'язковістю граматичного оформлення числа та специфічним значенням таких іменників дала підстави деяким мовознавцям розглядати категорію числа як лексико-граматичну [2;14]. Інші автори [8] наголошують на зв'язку категорії числа із словотвором, вважаючи, наприклад, слова стіл – столи різними самостійними словами, що можуть входити до різних лексико-семантичних розрядів.

Достатньо поширеними є концепції, згідно з якими категорія числа має особливий статус, що поєднує словозмінні і словотвірні компоненти. У роботах О.Бондарко число іменників кваліфікується як непослідовно корелятивна категорія [2:6].

Л. Недбайло, вважаючи категорію числа загальнограматичною, зазначає, що число набуває лексикограматичного характеру при взаємодії з окремими семантичними групами іменників – абстрактними, речовинними, збірними, власними [5:4]. Однак, на думку В. Виноградова, П. Кузнецова, сам факт числової словозмінної оформленості іменників у різних мовах свідчить про те, що це граматична категорія [3]. На формально-логічний характер числа вказує також те, що однотипний предметно-логічний зміст у різних мовах може бути виражений і часто виражається по-різному: в одній мові формою однини а в іншій – формою множини [1].

Іменники *pluralia tantum* наявні як у сучасній англійській, так і у сучасній українській мовах. Мовні факти свідчать, що у багатьох індоєвропейських мовах становлення категорії числа проходило спочатку через опозицію збірності – однина. Часто саме вираження збірності, сукупності простежується в іменниках, що мають некомплектну числову парадигму. У кожній із порівнюваних мов існує класифікація таких іменників. Однак аналіз класифікацій, взятих із сучасних англійських та українських граматик [4;9;13], показав, що критерії такого поділу в українській та англійській лінгвістичних традиціях дещо різняться, що видно із наведених нижче таблиць.

Таблиця 1

Типи незмінних іменників в англійській мові

Singular	Plural
Назви конкретної сукупності: <i>Gold, beer</i>	Іменники, що позначають сукупну множинність: <i>scissors, pyjamas</i>
Назви абстрактної сукупності: <i>Music, dirt. Work</i>	Інші іменники у множині на –s: <i>annals, manners</i>
Власні назви: <i>Henry, the Thames</i>	Власні назви: <i>the Highlands, the Netherlands</i>
Незмінні іменники, що закінчуються на –s a) <i>News</i> b) <i>назви хвороб: tumps</i> c) <i>назви галузей наук на –ics phonetics</i> d) <i>назви ігор billiards</i> e) <i>географічні назви Athens, Brussels</i>	Незмінна немаркована множинність: <i>cattle, gentry, police</i>
Абстрактні субстантивовані прикметники: <i>the good, the evil</i>	Субстантивовані прикметники, що означають групу осіб: <i>the rich, the helpless</i>

Таблиця 2

Типи незмінних іменників в українській мові

Singularia tantum	Pluralia tantum
Абстрактні іменники: <i>краса, любов, терплячість</i>	Назви парних предметів: <i>окуляри, ножиці, кліщі</i>
Збірні іменники: <i>людство, молодь, бідні</i>	Назви складних процесів, що повторюються: <i>опади, перемовини</i>
Речовинні іменники: <i>молоко, сир, цукор</i>	Назви залишків речовин: <i>висівки, змилки, помії</i>

Власні назви: <i>Київ, Дніпро</i>	Власні назви: <i>Карпати, Альпи</i> Назви відрізків часу, свят, обрядів: <i>іменини, входи́ни, за́просини</i>
-----------------------------------	--

Як бачимо, українська класифікація чітко базується на граматичному підході: іменниками *pluralia tantum* вважаються такі, що мають виключно форму множини і **узгоджуються** з дієсловом у множині, відповідно іменниками *singularia tantum* вважаються такі, що мають виключно форму однини і **узгоджуються** з дієсловом у однині.

Принцип поділу англійських незмінних іменників на одиничні та множинні не залежить, як видно із таблиці, від їх морфологічного оформлення, а базується лише на критерії узгодження із дієсловом в однині чи в множині. Таким чином, до одиничних іменників, як і до множинних, можуть відноситися як іменники, що мають лише форму однини, так і ті, що мають лише форму множини. Однак у цьому дослідженні ми зосереджуємо нашу увагу на англійських іменниках, що мають лише форму множини, незалежно від того, в якому числі вони узгоджуються з дієсловом.

Дослідники, які розглядають функціонування іменників *pluralia tantum* на матеріалі різних мов, принагідно коментують походження деяких із них. Огляд доступної нам літератури дозволяє виділити наступні джерела виникнення множинних іменників.

Ще О.Потебня писав про роль двоїни у формуванні множинних іменників у слов'янських мовах, що позначають назви предметів, які складаються з парних частин (ворота, двері) [6]. На можливість виникнення іменників *pluralia tantum* у результаті розпаду полісемії вказує Г.Семенова [7]. Лексикалізацію як продуктивний шлях формування множинних іменників визначають Р.Касперавісен, Є.Шамаєва [11; 10]. Деякі досліджувані іменники могли виникнути у результаті метонімізації [12]. Певна частина плуративів запозичується у такій формі з інших мов.

Аналіз наявного у нашому розпорядженні фактичного матеріалу дозволив виділити 18 англійських та 21 лексико-семантичну групу українських іменників *pluralia tantum*.

Англійські множинні іменники представлені наступними групами:

- 1) назви одягу чи взуття, що складаються з декількох частин, розташованих, як правило, симетрично: *jeans, overalls, rubbers, shorts*;
- 2) назви сукупності органів тіла людини або тварини, що являють собою складну єдність: *chitterlings, vitals, guts, lights*;
- 3) назви предметів, що складаються з двох рівних або подібних частин: *tongs, spectacles, scissors, fetters*;
- 4) власні географічні назви: *the Netherlands, the Philippines, the Highlands*;
- 5) збірні іменники, що позначають національність: *the Ukrainians, the Poles, the Japanese*;
- 6) збірні іменники, що позначають період часу: *the thirties, teens, the eighties, vacations*;
- 7) назви фізичних явищ: *alpha-rays, microwaves, X-rays*;
- 8) іменники із збірним значенням маси, речовини в її єдності: *sweetmeats, chemicals, belongings*;
- 9) назви залишків якої-небудь речовини або матеріалу: *leavings, remains, pickings*;
- 10) назви складних процесів або дій, що повторюються або складаються з багатьох рухів: *atmospherics, preliminaries, doings, Northern lights*;
- 11) назви музичних інструментів: *strings, the woods, the reeds*;
- 12) назви ігор: *dibs, marbles, billiards*;
- 13) назви наук: *didactics, linguistics, statistics*;
- 14) назви іменників із збірним значенням маси речовини в її сукупності: *beestings, greens, households, soap-suds*;
- 15) назви на позначення почуттів, емоцій, станів: *affections, spirits, thanks, solemnities*;
- 16) назви військових з'єднань, частин та інших понять, пов'язаних із військовою справою: *guards, field-works, fire arms, hostilities*;
- 17) назви приладів, пристроїв, того, що являє собою сукупність окремих предметів: *binoculars, tea-things*;

18) запозичені у формі множини іменники з грецької та латинської мов: *miscellanea, paraphernalia, mammalia*.

Українські іменники *pluralia tantum* репрезентують наступні лексико-семантичні групи, що позначають:

- 1) назви одягу та взуття: *рейтузи, штани, спортивки*;
- 2) назви будівель, споруд, їх частин: *двері, сходи, сіни, ворота*;
- 3) назви знарядь праці та предметів домашнього вжитку: *граблі, вила, ваги, ночви*;
- 4) назви парних предметів: *окуляри, ножиці, кліщі, тиски*;
- 5) назви парних частин тіла: *в'язи, вуста*;
- 6) назви засобів пересування, предметів упряжі: *сани, бігунки, шори*;
- 7) назви на позначення почуттів, емоцій, станів: *труднощі, ревнощі, гордощі, пустощі*;
- 8) назви ігор: *жмурки, шахи, гонки, хованки*;
- 9) назви відрізків часу, свят, традиційно-побутових обрядів та дій, що повторюються: *оглядини, посиденьки, запросини; роковини, канікули*;
- 10) назви залишків речовини або матеріалу: *висівки, недотитки, помії, змилки*;
- 11) назви маси речовини, матеріалу, продуктів харчування: *дріжджі, дрова, прянощі, парфуми*;
- 12) назви військових з'єднань, частин, та інших понять, пов'язаних із військовою справою: *босприпаси, бронесили*;
- 13) назви складних процесів, що повторюються: *аплодисменти, опади, перемовини*;
- 14) назви сукупності предметів із значенням збірності: *гроші, надра, хащі*;
- 15) власні географічні назви: *Карпати, Альпи, Нідерланди*;
- 16) назви запозичених, найчастіше абстрактних, іменників, які в іноземній мові вживаються тільки у множині: *анали, аліменти, джунглі*;
- 17) субстантивовані прикметники на позначення назв сортів рослин сільськогосподарського призначення: *бобові, зернові, злакові, кормові*;
- 18) субстантивовані прикметники, які є зоологічними чи ботанічними термінами: *теплокровні, хордові, зонтичні, складно-цвітні*;
- 19) назви продуктів харчування, страв, напоїв та їх компонентів: *вертуни, крученики, деруни*;
- 20) назви людей за національною ознакою, місцем проживання, народження: *англійці, волиняни, лопарі*;
- 21) назви музичних інструментів: *цимбали, клавикорди*.

Загалом вищезазначені іменники *pluralia tantum* порівнюваних мов можна об'єднати у три великі групи: а) іменники із збірним значенням, які означають парні або складні предмети, а також виражають множинну сукупність чого-небудь; б) речовинно-збірні іменники на позначення маси речовини матеріалу в його сукупності; в) іменники з абстрактно-збірним значенням, які означають складні дії, процеси, стани, а також відрізки простору і часу, що мисляться в сукупності. Більшість множинних іменників, що збігаються формами числа і своїм значенням у порівнюваних мовах належать до першої вищезазначеної групи.

Як видно із наведеного переліку, в англійських множинних іменниках не представлені лексико-семантичні групи на позначення назв обрядів, засобів пересування та упряжі, зоологічні та ботанічні терміни, назви сортів рослин сільськогосподарського призначення, які наявні в українській мові. Натомість серед українських множинних іменників відсутні представлені в англійських прикладах лексико-семантичні групи іменників на позначення назв наук та фізичних термінів. Найбільш кількісно репрезентативними в англійській мові є іменники *pluralia tantum*, що позначають назви одягу та взуття, назви наук, назви почуттів, емоцій, станів, назви пов'язані з військовою тематикою. В українських прикладах такими є назви одягу та взуття, назви свят традиційно-побутових обрядів, дій, зоологічні та ботанічні терміни, географічні назви.

Розбіжності у вживанні іменників *pluralia tantum* більшою мірою спостерігаються у таких лексико-семантичних групах:

а) назви приладів, пристроїв, того, що являє собою сукупність окремих предметів: *binoculars* – бінокль, *shearleggs*- триніжка, *fire irons* – камінний прибор;

б) назви військових з'єднань та інших понять пов'язаних із військовою справою: *logistics*- тил та постачання, *arms*-зброя;

в) назви залишків речовин або матеріалу, що стали побічним наслідком, результатом певного процесу: *emptyings*- закуска, *lees*- осада на дні, *залишок*, *coffee-grounds*- кавова гуща;

г) назви іменників із збірним значенням маси речовини в її єдності:

suds- мильна піна або вода, *croats*- непросіяне борошно, *grits*- вівсяна крупа;

д) назви складних процесів або дій, які є виявом якоїсь кількості повторюваних актів, рухів: *goings-on*- поведінка, *jstters*- нервово збудження;

е) назви ігор: *roundes*- англійська ланта, *marbles*- дитяча гра, *world series*- щорічний чемпіонат з бейсболу.

Особливістю англійських плюративів, запозичених із грецької та латинської мов, є збереження деякими із них формантів множини, які вони мали в цих мовах. Наприклад: *anaerobia*, *cheiroptera*, *dejecta* та інші.

У структурі іменників *pluralia tantum* порівнюваних мов можна виділити певні словотвірні типи та моделі. Так, найбільш частотними формантами англійських плюративів є нульовий суфікс, а також форманти *-er*, *-ing*, *-ic*.

Модель з нульовим суфіксом представлена в переважній більшості лексико-семантичних груп, напр., *shorts*, *glands*, *arms*, *aids* *ashes* та ін..

Суфікс *-er* зустрічається у словотвірних типах на позначення: а) назв одягу та взуття: *knickers*, *rubbers*; б) назв приладів та пристроїв: *tweezers*; в) назв предметів, що складаються з парних частин: *pincers*, *fettors*.

Суфікс *-ing* є складовою частиною словотвірних типів на позначення: а) залишків матеріалу: *leavings*, *pickings*; б) іменників з абстрактним значенням: *belongings*; в) назв складних процесів або дій, що повторюються: *doings*, *goings-on*.

Суфікс *-ic* репрезентує словотвірні типи на позначення назв наук: *genetics*, *linguistics*, *statistics*.

Певна частина досліджуваних англійських іменників є композитами: *leading strings*, *shoulder-straps*, *alpha rays*, *microwaves*, *carryings-on*. Більша частина із них означає назви, пов'язані із військовою справою, напр., *field-works*, *ironsides*, *storm-troops*, *land forces*, *winter quarters*.

Найбільш частотні форманти, які продукують українські плюративи, складають нульовий суфікс та морфеми *-к*, *-івк*, *-оц*, *-ин*, *-еник* (*-аник*, *-яник*), *-ов* (*-ев*). Модель з нульовим суфіксом зустрічається переважно в межах лексико-семантичних груп на позначення: а) назв будівель та споруд (*сіни*, *сходи*), б) назв знарядь праці (*вила*, *ваги*), в) назв одягу та взуття (*штани*, *брюки*), г) назв парних предметів (*кличі*, *тиски*, *ножиці*).

Суфікс *-к* є складовою частиною словотвірних типів на позначення: а) назв залишок матеріалу (*висівки*, *вибірки*), б) назв ігор (*жмурки*, *гонки*).

Суфікс *-оц* зустрічається у словотвірних типах на позначення назв почуттів, емоцій, станів (*лінощі*, *труднощі*, *хитрощі*), б) назв сукупності речовини, продуктів (*прянощі*, *солодощі*).

Суфікс *-ин* представляє словотвірний тип на позначення свят, обрядів, дій (*іменини*, *відвідини*, *обжінки*).

Суфікс *-еник* (*-аник*, *-яник*) часто зустрічається у словотвірних типах на позначення назв страв (*крученики*, *гречаники*, *картопляники*).

Суфікси *-ов*, *-ев* входять до складу словотвірних типів на позначення назв сільськогосподарських рослин та різних ботанічних та зоологічних термінів (*бобові*, *метеликові*, *оленеві*, *окуневі*).

Як і серед англійських плюративів, в українській мові знаходимо складні утворення, які переважно зустрічаються в межах лексико-семантичних груп на позначення: а) зоологічних та ботанічних термінів (*земноводні*, *багатозубі*, *павукоподібні*), б) назв, пов'язаних з військовою справою (*босприпаси*, *вогнетриви*, *бронесили*).

Не можна не помітити, що процес становлення та функціонування іменників *pluralia tantum* відбувається в рамках типологічних закономірностей кожної із порівнюваних мов. Так, в українській мові, яка порівняно з англійською є більш граматикалізованою, всі плюративи мають форму множини і відповідно узгоджуються з дієсловом. Англійській іменники, що мають лише форму множини, можуть узгоджуватися з дієсловом як в однині, так і у множині. Наприклад. *The shorts are too big for him. Phonetics is a science.*

Про слабший ступінь граматичної адаптації англійською мовою запозичень свідчить збереження деякими англійськими іменниками *pluralia tantum* греко-латинського походження форманта множини, характерного для цих мов. В українській мові можна знайти поодинокі приклади запозичень іменників у множині, однак у таких випадках до слова додається і український показник множини. Наприклад: чипси, типси.

Характерною рисою англійських множинних іменників є те, що в ній набагато більше слів, ніж в українській мові, побудовано за моделлю з нульовим суфіксом. Ступінь флективності української мови є значно вищим, ніж англійської, тому в цілому українські іменники *pluralia tantum* виявляють більшу різноманітність словотвірних моделей.

В обох мовах частина плюративів виникла шляхом лексикалізації форм множини. Однак таких іменників в англійській мові більше ніж в українській, і ступінь їх лексикалізації вищий. Пор. англ. *colour – колір, colours – прапор, work – робота, works – завод*. Українські множинні іменники води, вина, піски, що утворилися шляхом лексикалізації, лише конкретизують лексичне значення у зв'язку з появою у них семи «сорт». Частіше, ніж в українській мові, англійські множинні іменники утворюються шляхом метонімізації форми множини, напр., *attention – увага, attentions – залицяння; manner – спосіб, манера дії, manners – хороші манери, вихованість*.

Таким чином, творення множинних іменників у порівнюваних мовах є складним номінативним процесом. Іменники англійської та української мов з неповною числовою парадигмою відображають хід пізнання її носіями об'єктивної дійсності та вербалізації їх уявлень про кількість як сукупну або розчленовану множинність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алтицева Л.Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Алтицева Л.Ю.; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
2. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики / А.В. Бондарко. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
3. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А.П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ БАО», 2011. – 992 с.
5. Недбайло Л.И. Грамматическая категория числа в современном украинском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Недбайло Л.И.; Киевский гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. – К., 1968. – 21 с.
6. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 191 с.
7. Семёнова Г.Н. Феномен *pluralia tantum* в грамматической системе: когнитивный и прагматический аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Семёнова Г.Н.; Кубан. гос. ун-т.- Ростов-на-Дону, 2007. – 22 с.
8. Соболева Т.А. Число существительных как грамматико- словообразовательная категория // Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст. – М.: Наука, 1984. – С. 66-75.
9. Сучасна українська літературна мова: у 5т. / Ін-т мовознавства АН УРСР; ред.: І.К. Білодід. – К.: Наукова думка, 1969. – Т.2: Морфологія. – С. 583
10. Шемаева Е. В. Когнитивные основы лексикализации форм множественного числа имени существительного (на материале английского и русского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Шемаева Е.В.; Белгород, 2011. – 21 с.
11. Kasperaviciene, R. Lexicalization of the plural // Studies about Languages. – 2007. – №11. – P. 5-13.
12. Turner M., Fauconnier G. Metaphor, Metonymy and Binding // Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective / Ed. by A. Barcelona. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 133-148.
13. Quirk R., Greenbaum G., Leech I., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – L.: Longman, 1985. – 1779 p.
14. Wickens M.A. Grammatical Number in English Nouns: An Empirical and Theoretical Account. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1992 – 321 p.

Випуск 136

Серія: філологічні науки

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скляніченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мов.